

Jeugdstrafrecht onderscheidt zich van het strafrecht voor volwassenen door zijn pedagogische inzet. Vrouwe Justitia heeft het opvoedkundig aspect in de loop der tijd verschillend ingevuld. Was dat vroeger vooral bevoogdend, nu is de tendens jongeren mondig genoeg te vinden om ze direct op hun verantwoordelijkheid aan te spreken en taakstraffen te geven. Maar volgens dr. Ido Weijers van de Universiteit Utrecht gebeurt dat te automatisch en blijft van het opvoedingsaspect te weinig over. In het kader van het NWO-stimuleringsprogramma Ethiek&Beleid heeft Weijers een visie ontwikkeld op wat de pedagogische missie moet zijn. Cruciaal is de communicatie van de rechter met de jonge dader, vindt hij.

Kinderrechter moet jongere helpen zichzelf te corrigeren

De Utrechtse pedagoog constateert in zijn net verschenen boek 'Schuld en schaamte; een pedagogisch perspectief op het jeugdstrafrecht' dat het strafrecht tekortkomingen heeft. Justitie straft om twee redenen: om te vergelden en om misdrijven te voorkomen. De vergeldingsgedachte is dat de dader straf krijgt naar mate hij schuldig is.

overblijft. Ten tweede is de maatvoering een probleem. Als men misdrijven effectief wil voorkomen dan liggen de zwaarste straffen het meest voor de hand. Bijvoorbeeld 'levenslang voor winkeldiefstal'. Sterker nog, justitie zou ter afschrikking ook onschuldigen kunnen straffen. Dan stelt zij een voorbeeld. Mensen laten het dan wel uit hun hoofd

De communicatieve dimensie van het strafrecht biedt perspectief

De preventieve werking van straf zit in de afschrikking ervan.

Paradox

Volgens Weijers hebben zowel vergelden als voorkomen hun tekortkomingen. Allereerst stelt hij dat vergelding niet het antwoord hoeft te zijn op onaanvaardbaar gedrag. "Een kind dat anderen slaat hoeft je niet persé evenredig te straffen. Vermanen en begeleiden kan veel effectiever zijn." Preventie heeft twee zwakke kanten. Allereerst is de pakkans zo klein dat van de preventieve werking van straf weinig

domme dingen te doen. Maar al kan die aanpak heel effectief zijn, ze valt natuurlijk niet te billijken. Ieder zinnig mens beseft dat er zo iets nodig is als schuld voordat je iemand straft. Onschuldigen straffen mag niet. Ook moet de straf in verhouding staan tot het wangedrag. De preventiegedachte wordt dus in toom gehouden doordat men rekening moet houden met de mate van schuld.

Aan het jeugdstrafrecht kleven nog twee extra problemen doordat het over niet-volwassenen gaat. Het eerste is dat aan

straf voor kinderen een opvoedingsaspect zit met als doel ze voortaan van wangedrag af te houden. Hoe moet je dat invullen? De tweede vraag is in welke mate je kinderen verantwoordelijk kunt houden voor hun daden. Weijers constateert dat deze kwestie ook in de opvoeding speelt. Ouders vragen zich voortdurend af of hun telg de verantwoordelijkheid van iets aankan of niet. Het antwoord daarop verandert naarmate het kind ouder wordt. Een peuter bijvoorbeeld kan een baby nog niet veilig de trap afdragen, maar een kind van vijftien wel. Parallel is voor de kinderrechtster bij de bepaling van de schuld en de vergelding daarvan de vraag in hoeverre een delinquent een vergrijp aangerekend kan worden of niet.

Weijers vraagt zich in zijn boek af hoe justitie daar in een eeuw jeugdstrafrecht mee is omgegaan. Hij onderscheidt drie fasen.

Rond 1900, toen de kindervetten werden ingevoerd, ging men op een kwalijke manier met jeugdige delinquenten om, vindt hij. "Het crimineeltje kwam in een soort quarantaine terecht waar de leuze 'niet straffen maar opvoeden' neerkwam op een rücksichtlose 'verbetering'. Men was zo bezig met redden dat men geen enkele belangstelling meer had voor de eigen verantwoordelijkheid van het kind."

Tussen de jaren twintig en zeventig volgde een psychologische aanpak. Uitgangspunt was dat het kind beschermd moest worden tegen de harde maatschappij. Men had

Aanspreken op schuld betekent dat de rechter de delinquent kritische vragen stelt die de jongere helpen gedrag, houding en zelfbeeld te corrigeren.

veel meer aandacht voor een pedagogisch verantwoorde benadering, maar schuld en vergelding bleven onderbelicht. Omdat men bovendien de beperkte verantwoordelijkheid van het kind voor zijn daden benadrukte was de aanpak nogal bevoogdend.

Pedagogisch zwak

Sinds de jaren zeventig benadrukt justitie meer de eigen verantwoordelijkheid van het kind. Ze beschouwt jongeren eerder als mondig en aanspreekbaar op hun gedrag. De strafrechtelijke kant krijgt daardoor meer aandacht, maar het pedagogisch aspect vlakt erg af. Dat wordt versterkt doordat tegenwoordig in de burelen van Vrouwe Justitia de straffe wind van de verzakelijking waait en een bedrijfsmatig klimaat is gaan heersen waarin strafrecht een product is, een instrument voor sociale beheersing. Ook het jeugdstrafrecht.

Weijers: "Om de machinerie goed te laten draaien moet voor voldoende grondstof gezorgd worden. Dat heeft een aanzuigende werking. Jongeren krijgen sneller taakstraffen, en komen steeds jonger en voor steeds kleinere vergrijpen in Halt- of Stop-projecten terecht.

Het pedagogisch aspect is in deze instrumentele benadering nog maar zwak. Straf voor jongeren is niet langer een ultieme remedie, maar iets waar je zo snel mogelijk mee begint, want minderjarigen moet zo vroeg mogelijk duidelijk worden gemaakt dat de maatschappij wangedrag niet accepteert. Justitie gelooft niet meer zo in een pedagogische reactie, maar meent dat met vroeg straffen preventief nog wat te bereiken valt. Een eeuw kinderstrafrecht heeft nog geen balans opgeleverd tussen vergelden en voorkomen."

Schuld en schaamte

Weijers ziet perspectief in de common ground van vergelding en preventie: de

communicatieve dimensie van het strafrecht. “Voor zowel vergelding als preventie geldt dat de boodschap die in de straf besloten ligt bij de veroordeelde duidelijk moet overkomen,” zegt hij. “Vooral de morele grenzen moeten benadrukt worden. Straf moet niet overkomen als wraak of willekeurige reactie maar als een weloverwogen sanctie van de gemeenschap die wangedrag veroordeelt. Het is een reactie vanuit een zorg-ethiek.”

De communicatieve benadering heeft vijf sterke punten. De straf drukt niet alleen de morele veroordeling uit maar geeft de dader ook de kans het vergrijp weer goed te maken. Een tweede sterk punt is dat familie en andere voor de dader belangrijke mensen ingeschakeld kunnen worden om hem te helpen bij zijn correctie. Verder is er moreel pedagogische aandacht voor het slachtoffer in de zin dat de verdachte wordt geconfronteerd met wat hij heeft aangericht, en het slachtoffer in gesprek kan gaan met de dader. In de rechtszaal gaat het er dan heel anders aan toe. De zitting krijgt een meer pedagogisch karakter en het proces gaat niet meer over het hoofd van de verdachte heen. Hij is een actieve deelnemer.

Weijers: “Schuld en schaamte zijn cruciale emoties in deze benadering. Schaamte is pijnlijker dan schuld, omdat het gepaard gaat met gevoelens van waardeloosheid en machteloosheid. Schaamte grijpt aan op de identiteit. Ons overvalt de pijnlijke twijfel of we het respect van onze omgeving nog wel waard zijn. Dat geldt in versterkte mate voor pubers. Schuld daarentegen heeft vooral betrekking op de daad. Het is dan eerder de vraag wat we de ander verschuldigd zijn en hoe we dat weer kunnen goed maken. Aanspreken op schuld lijkt daardoor effectiever in het jeugdstrafrecht.”

Denkproces stimuleren

De kinderrechter moet volgens Weijers de dader tijdens het strafproces aanspreken op zijn schuldbesef. Hij is een moreel referentiepunt. Maar hoe moet hij dat precies doen?

Rechter en officier steken in ieder geval

geen monologen af over het hoofd van de jonge delinquent. Noch krijgt deze een serie verwijten over zich heen of te horen hoe hij in elkaar steekt en wat daar niet aan deugt. Evenmin krijgt hij ingeprent wat goed voor hem is.

Appèl op schuldbesef

Aanspreken op schuld betekent dat de rechter de delinquent kritische vragen stelt die de jongere helpen zijn gedrag, houding en zelfbeeld te corrigeren. Met op de achtergrond de expliciete afkeuring van het wangedrag en de persoon die zich daarmee identificeert stimuleert de magistraat bij de dader een denkproces waarin deze zichzelf inzicht geeft in wat

Een stimulans tot zelfreflectie

echt belangrijk voor hem is. Het appèl op schuldbesef is een stimulans tot zelfreflectie. De vragen van de rechter moeten de puber stimuleren, dwars door de wirwar van al zijn ervaringen heen, te zien wat een vast punt in zijn leven is of kan zijn. Een punt dat op afstand staat van het wangedrag en vooral de persoon die zich daarmee identificeert. Het gaat erom dat de jonge dader zich voorstelt wat anderen, die veel voor hem betekenen, denken en zeggen van zijn daad en van mensen die zoiets doen. Dat verwerkt hij.

Weijers plaatst bij de communicatieve benadering een paar kanttekeningen. Allereerst is de rechter geen opvoeder in de zin dat hij voortdurend opduikt in het verdere leven van de dader. Maar, zegt de auteur, dat neemt niet weg dat wanneer de magistraat contact heeft met de delinquent hij die op zijn schuldbesef kan aanspreken. Verder moet de rechter de schuldvraag goed onderscheiden van de vraag naar schuld- en schaamtegevoel en moet hij bovendien die twee morele gevoelens niet verwarren. Voordat familie en andere voor de dader belangrijke mensen bij het proces betrokken worden is het wezenlijk dat de rechter erop let of dezen een directe confrontatie met morele gevoelens wel

aankunnen. Of het slachtoffer aanwezig mag zijn hangt van de rechter af. Het slachtoffer moet naar het verhaal van de dader kunnen luisteren en niet alleen rancuneus zijn. Van de andere kant moet de dader zich op zijn minst enigszins kunnen verplaatsen in zijn slachtoffer en enig besef van schuld hebben.

Toch is nadrukkelijk aanspreken op de schuldvraag niet altijd op zijn plaats. Het hangt van de opvoeding van de dader af.

Weijers: “Tijdens hun opvoeding wennen kinderen aan de manier waarop hun ouders met straf omgaan. Deze strafcultuur is maatgevend voor hoe je met de dader in de rechtszaal moet omgaan. De

rechter moet inschatten wat voor vlees hij in de kuip heeft, want te snel aanspreken op schuld kan verkeerd uitpakken.” Bij sommige daders moet de morele aanspraak voorop staan. Dat geldt allereerst voor kinderen die er niet meer op vertrouwen dat hun opvoeder het beste met hen voor heeft. Voor hen is straf pure kwelling geworden zonder enige pedagogische waarde. Ook voor kinderen die gewend zijn aan harde straffen is aanspreken op schuld en eigen verantwoordelijkheid heel geschikt.

Vertrouwenwekkend

Voor beide types geldt dat het erop aan komt dat de rechter een duidelijk, redelijk, evenwichtig en vertrouwenwekkend aanspreekpunt is. Anders dan zij gewend zijn speelt hij helder, consistent en indringend in op het schuldbesef, en sancties worden nadrukkelijk moreel gemotiveerd op een manier die de jongere begrijpt. Pedagogisch gezien past hierbij het beste een straf waarbij de dader iets leert, eventueel in combinatie met een werkstraf, die ook voorwaardelijk kan zijn. Bij andere jonge delinquenten daarentegen moet de communicatieve aanpak zeer terughoudend worden toegepast. Het gaat allereerst om daders die door hun

De dader moet zich op zijn minst enigszins kunnen verplaatsen in het slachtoffer en enig besef van schuld hebben.

Foto: Vincent van den Hoven / Voorschoten

opvoeders voortdurend te snel en rigide zijn aangesproken op schaamte, bijvoorbeeld al bij typisch kinderlijk gedrag zoals liegen en geheimpjes verklappen. De ouders zijn niet flexibel en er zijn steeds botsingen over normen en waarden. Daardoor wordt het kind uiteindelijk onzeker. De rechter moet bij dergelijke daders niet moraliseren, maar kort en krachtig duidelijk maken dat ze met het inlossen van hun schuld er vanaf zijn.

Ten slotte onderscheidt Weijers het kind dat al heel jong, continu en zwaar is aangesproken op zijn schuldgevoel. Net als bij kinderen die voortdurend op hun schaamtegevoel aangesproken zijn moeten rechter en officier bij deze jongeren uiterst terughoudend zijn met aanspraken op schuldbesef. Helder afgebakende werkstraffen zijn de aangewezen sanctie.

Taakstraffen inperken

Uitgaand van zijn pleidooi voor de communicatieve benadering geeft Weijers ten slotte zijn visie op de huidige praktijk in het jeugdstrafrecht. Justitie legt aan de lopende band taakstraffen op en verwijst kinderen naar zogenaamde Halt- en Stop-

Stop-projecten zijn een dieptepunt

projecten. Kinderen die in Halt-projecten terecht komen zijn meestal tussen de 13 en 15 jaar en hebben doorgaans een klein delict gepleegd dat niet voor de rechter komt, bijvoorbeeld een vuurtje stoken. De politie legt de straf op. Stop-projecten zijn voor kinderen jonger dan twaalf. Hoewel deze straffen werden geïntroduceerd vanwege hun opvoedkundige karakter, is van een communicatieve benadering geen sprake en worden taakstraffen te gemakkelijk opgelegd, vindt Weijers. Daarmee heeft justitie gebroken met de pedagogische traditie terughoudend om te gaan met wangedrag van kinderen. Verder betwijfelt de Utrechtse pedagoog de effectiviteit van een paar uur taakstraf. “De Halt-aanpak houdt het kind voor onnozelen. De veronderstelling erachter is dat de politie alle kattenkwaad ziet. Maar dat is natuurlijk onzin. Het kind weet best dat vriendjes die net als hij vuurwerk hebben afgestoken of iets ergers gedaan hebben niet zijn gepakt. Hij heeft dus gewoon pech gehad of is dom geweest.” Stop-projecten vindt Weijers een dieptepunt. “Alleen al omdat kinderen onder de twaalf volgens de Nederlandse wet nog ontoerekeningsvatbaar zijn en niet onder

het strafrecht vallen. De enig denkbare interventie bij vergrijpen van zo jonge kinderen is dat de ouders hulp krijgen bij de opvoeding.” Weijers pleit ervoor dat alleen de rechter in daadwerkelijk gedachte zaken taakstraffen mag opleggen als vervanging van onvoorwaardelijke vrijheidsstraffen en hogere geldboetes. Politie en officier mogen dat niet. Bij lichte vergrijpen, waarvan vermoed mag worden dat ze zich niet herhalen, moeten taakstraffen achterwege blijven. Er zijn twee soorten taakstraffen, de werkstraf ter vergelding, en de leerstraf ter preventie. In de communicatieve benadering moet de rechter die twee expliciet onderscheiden. Een taakstraf is

lichter dan ‘echte’ straf en per definitie voorwaardelijk. Voor de jonge dader is het een ‘buitenkans’, maar voor justitie een pedagogische ingreep. Bij langere taakstraffen zou het goed zijn als de kinderrechter de veroordeelde na de strafperiode nog een keer ontmoet.

Weijers eindigt met een boodschap voor de advocaat. Deze moet de jonge verdachte antwoord geven op vragen over de procesgang en over wat er met hem gaat gebeuren. Verder moet de raadsman uitleggen wat er gezegd wordt en geen moeilijke taal gebruiken. Hij moet een vertrouwensrelatie opbouwen met zijn cliënt waarin beiden weten wat ze aan elkaar hebben. Wekelijks een kort bezoek aan de cliënt is dan het minimum. Ten slotte moet de advocaat niet de raadsman zijn van meerdere verdachten in een zaak.

Lex Linsen

‘Schuld en schaamte; een pedagogisch perspectief op het jeugdstrafrecht’
Ido Weijers, Uitgeverij Bohn Stafleu van Loghum, Houten, winkelprijs f 66,50.
ISBN 90 31334197

De communicatieve benadering in het jeugdstrafrecht

Strafrechtelijke problemen bij jeugdigen:

1. Hoe verantwoordelijk is een kind? Verschilt per leeftijd.
2. Hoe moet je bij sancties het opvoedingsaspect invullen?

Wandaad

Schuld

Sanctie

Voorkomen van wandaden

De neiging tot de zwaarste straffen wordt ingeperkt door de noodzaak en mate van schuld.

Common ground: communicatieve component

Vergelden van schuld

Hoeft niet persé door evenredig te straffen, maar kan ook door bijvoorbeeld te vermanen.

Weijers:

'Nog steeds disbalans tussen vergelden en voorkomen'
'Perspectief ligt in common ground van vergelden en voorkomen:

de communicatieve benadering:

1

Stoppojecten stoppen, want kinderen jonger dan 12 zijn volgens de Nederlandse wet ontoerekeningsvatbaar.

2

Taakstraffen achterwege laten bij lichte vergrijpen waarbij de kans op herhaling zeer klein is.

3

Alleen de rechter kan taakstraffen opleggen in plaats van vrijheidsstraffen of hogere geldboetes.

4

De rechtszitting krijgt een pedagogisch karakter. De rol van de rechter verandert.

Rechter

Communicatieve benadering is vooral een taak van de rechter

- Is een moreel referentiepunt: 'grens is overschreden'
- Spreekt dader aan op schuldbesef
- Stimuleert met kritische vragen zelfreflectie bij de dader
- Stimuleert dader te bepalen wat echt belangrijk voor hem is
- Schakelt familie en voor dader belangrijke mensen in
- Confronteert de dader met de gevolgen van zijn wandaad
- Het vergrijp kan worden goedge maakt
- Na een langere taakstraf ontmoet de rechter de dader nog een keer.

Officier en rechter

Niet doen:

- Monologen
- Verwijten
- Mening over het karakter van de dader
- Inprenten wat goed is voor de dader.

Slachtoffer

Moet naar het verhaal van de dader kunnen luisteren en niet alleen rancuneus zijn.

Een eeuw jeugdstrafrecht

ca 1900 - 1920	• 'Niet straffen maar opvoeden' • 'Rücksichtslose' verbetering • Crimineeltjes in quarantaine • Geen belangstelling voor eigen verantwoordelijkheid kind
ca 1920 - 1975	• 'Bescherm het kind tegen de harde maatschappij' • Kind is beperkt verantwoordelijk • Bevoogdende aanpak • Schuld en vergelding onderbelicht
ca 1975 - heden	• 'Kind mondig genoeg om op zijn verantwoordelijkheid aan te spreken' • Instrumenteel gebruik taakstraffen • Pedagogisch aspect vlakt af • Jongeren krijgen steeds vroeger taakstraffen voor steeds kleinere vergrijpen vanuit de gedachte dat vroeg straffen erger wangedrag voorkomt

Advocaat

- Moet met de dader een vertrouwensrelatie opbouwen
- Moet de verdachte minstens één keer per week zien
- Moet de dader uitleggen wat er gebeurt en wat er gezegd wordt
- Moet eenvoudige taal gebruiken
- Moet geen raadsman zijn van meerdere verdachten in één zaak.

Dader

- Moet zich enigszins kunnen verplaatsen in het slachtoffer.
- Moet enig besef van schuld hebben.

Familie en voor dader belangrijke mensen

Moeten de confrontatie met morele gevoelens aankunnen.

De zitting: doen en laten

De communicatieve benadering heeft meer gedaanen

Problematische opvoeding

1. Voor kind is straf pure kwelling geworden zonder pedagogische waarde. Het vertrouwt er niet meer op dat de opvoeder het beste met hem voor heeft.
2. Het kind is gewend aan harde straffen.
3. Het kind is door zijn opvoeders voortdurend bij het minste op een rigide manier op schaamte aangesproken. Er waren steeds botsingen over normen en waarden. Het kind is onzeker geworden.
4. Het is kind is van jongs af aan continue zwaar aangesproken op zijn schuldgevoel.

Optreden rechter
 Aanspreken op schuld en eigen verantwoordelijkheid is geschikt.
 Sancties worden moreel gemotiveerd.

Niet moraliseren. Terughoudend aanspreken op schuldbesef. Kort en krachtig duidelijk maken dat met het inlossen van de schuld de dader er vanaf is.

Sanctie bij communicatieve benadering
 Leerstraf met eventueel (voorwaardelijk) een werkstraf.

Afgebakende werkstraf.